

Rapportage

Wi'j doet 't samen.

Wenkend perspectief voor de Achterhoekse landbouw

Bijlage bij het Wenkend Perspectief 'Wi'j doet 't samen. De Achterhoek, gidsregio in maatschappelijk gewaardeerde landbouw'

30 juni 2025

Wi-j doet 't samen, niet alleen, wi-j doet 't samen of i-j jong of old bunt, arm of riek, wi-j doet 't samen

Bennie Jolink, Normaal

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding: waarom een wenkend perspectief?	4
2. Wenkend Perspectief	7
3. Huidige situatie: De Achterhoek en haar landbouw	9
4. Wat verstaan we onder perspectief?	13
5. Ambities voor de agrarische sector in de Achterhoek	15
6. Strategie	21
7. Wat vragen wij aan anderen?	23
8. Vervolgproces	24
Bijlage 1 – Bronnen	25
Bijlage 2 – Beeldverslag van proces	26
Bijlage 3 – Concretisering van doelen	27

Door

Procesbegeleiding en eindredactie

Suzan Klein Gebbink (Suzan Klein Gebbink Advies & Gespreksleiding)

Werkgroep Wenkend Perspectief

Carel de Vries (De Innovatie Coöperatie)

Joost Geuijen (VK Oost)

Alfred Scholten (VALA)

Erikjan van Huet Lindeman (Stichting Biomassa)

Hayo Canter Cremers (Stichting Biomassa)

Aleid Diepeveen (8RHK Ambassadeurs)

Illustratie voorpagina

Basten Simmelink (Studio Vloeistof)

Voorwoord

[volgt]

Bestuur Stichting Agrarisch Netwerk Achterhoek

1. Inleiding: waarom een wenkend perspectief?

De uitdagingen buitelen over elkaar heen. De opgaven zijn complex en in veel gevallen urgent. Deze vragen aanpassing van de gehele samenleving, waaronder de agrarische sector.

De vier Achterhoekse agrarische partijen VK Oost, VALA, Stichting Biomassa en De Innovatie Coöperatie herkennen de opgaven en noodzaak tot verandering. Bij velen, ondernemers, bestuurders, organisaties zien zij ook de wil om in te spelen op de opgaven. Echter, we missen gezamenlijke richting, tijd, financiële ruimte en lange termijn zekerheid. Het wenkende perspectief ontbreekt.

Om die reden nemen genoemde partijen – inmiddels verenigd in de Stichting Agrarisch Netwerk Achterhoek – het initiatief om een langetermijnperspectief voor de landbouw in de Achterhoek op te stellen. Het Wenkend Perspectief zien zij als een gids op weg naar de gezamenlijke ambitie. Het geeft richting aan ieders handelen en aan gezamenlijke experimenten en projecten. En het nodigt andere partijen uit om met ons mee te werken aan een innovatieve, economische gezonde agrarische sector in een prachtig en waardevol Achterhoeks landschap.

Verschillende maatschappelijke uitdagingen komen samen

De maatschappelijke uitdagingen buitelen momenteel over elkaar heen: klimaat, biodiversiteit en natuur, energie, woningbouw, waterkwaliteit, droogte, wateroverlast en voedselzekerheid. Maar ook welzijn, vitaal platteland, werkgelegenheid, leefbaarheid en brede welvaart.

Daarnaast stellen markt en samenleving steeds hogere eisen aan de wijze waarop de landbouw omgaat met haar vee, haar grond en haar omgeving.

Er is een reeks aan richtlijnen en beleidsdocumenten die consequenties hebben voor de agrariërs en het gehele landelijke gebied. Te denken valt aan de Kaderrichtlijn Water, de Vogel- en Habitat richtlijn (N2000) en het Klimaatakkoord.

In de Achterhoek met haar N2000 gebieden in gemeenten Winterswijk en Lochem en de uiterwaarden, met haar uitspoeling gevoelige lichte zandgronden, met haar waterwinningen en haar waardevolle cultuurlandschap, drukt deze stapeling van opgaven extra zwaar. Temeer omdat het karakteristieke kleinschalige landschap door de hogere bewerkingskosten de boeren een concurrentieachterstand geven ten opzichte van collega's elders in het land en in de wereld.

Continue veranderingen

Deze stapeling van opgaven en beleid vragen aanpassing van de agrarische sector en van de gehele samenleving. De opgaven zijn groot en complex, hangen onderling samen en zijn in veel gevallen urgent, denk aan het gebrek aan woningen, het volle energienet en het stikstofslot.

De grote urgenties zorgen ervoor dat overheden – vaak samen met de sector, de keten, banken en diverse maatschappelijke partijen – naarstig naar oplossingen zoeken. Dit leidt tot diverse beleidsvoorstellen, maatregelen, nieuwe eisen, richtlijnen en wisselende programma's en projecten. Weinig consistent beleid, en vooral het uitblijven van duidelijkheid over wat waar kan, op welke termijn en in welke mate, creëert bij veel agrariërs grote onzekerheid. Terwijl alles continu en steeds sneller verandert, het overheidsbeleid, de markt, de maatschappelijke meningen en behoeften, ontbreekt het de agrariërs aan richting en perspectief. We lopen steeds achter de feiten aan en zijn bezig met brandjes blussen in plaats van vooruit ondernemen.

De vier gezamenlijke Achterhoekse partijen erkennen dit gevoel van onzekerheid en de behoefte aan richting en vooruitgang. Tegelijkertijd ontkennen zij niet de grote noodzaak tot verandering.

Veel ondernemers hebben eveneens de wil om in te spelen op de genoemde opgaven. Velen willen bewegen. Echter, we missen de juiste verdienmodellen en de juiste veranderruimte voor bedrijven. Het beleid geeft geen richting, geen lange termijn koers. Tegelijkertijd vragen veranderingen in de landbouw nou eenmaal tijd. Dit is moeilijk te rijmen met de vele en snelle veranderingen waar we momenteel mee te maken hebben.

Kortom, in de Achterhoek willen we aan oplossingen werken, maar de gezamenlijke richting, tijd en ruimte ontbreekt. Het wenkende perspectief ontbreekt.

Initiatief van Agrarisch Netwerk Achterhoek

De vier Achterhoekse agrarische partijen VK Oost, VALA, Stichting Biomassa en De Innovatie Coöperatie willen samen verantwoordelijkheid nemen en de beweging naar een toekomstbestendige Achterhoekse landbouw faciliteren. Dat doet elke organisatie vanuit zijn eigen organisatie en rol en daarnaast hebben zij de krachten gebundeld in het Agrarisch Netwerk Achterhoek.

Gezamenlijk en uitnodigend toekomstbeeld: richting geven!

Om deze beweging te stimuleren werken de organisaties aan een gezamenlijk toekomstbeeld voor en van de landbouw in de Achterhoek. Een toekomstperspectief dat focus en richting geeft, dat uitnodigt te experimenteren en verschillende oplossingen te combineren. Een perspectief dat een grote groep in beweging krijgt, zowel agrariërs als andere organisaties in de maatschappij. Want, de opgave is niet van de boer alleen, maar van de hele keten en samenleving.

“Innoveren doe je niet in je eentje – dat doen we in de Achterhoek”

Samen willen we de Achterhoek door-ontwikkelen tot een landelijk toonaangevende agro-innovatieregio, waarin de landbouwsector economisch toekomstbestendig en in balans is met de natuurlijke omgeving en het schitterende landschap en weer gewaardeerd onderdeel is van de cultuur en maatschappij. Kwaliteit is daarbij een belangrijk onderscheidend kenmerk. Kwaliteit in alles: landschap, milieu, biodiversiteit, verdienvermogen, voedsel, ondernemerschap, vakmanschap, cultuur en sociale cohesie. We trekken samen op als experimenteerregio en zetten innovatie en ondernemerschap in waar opgaven lastig zijn of op gespannen voet staan met elkaar, of waar autonome trends ons de verkeerde kant op drijven. Zo creëren we nieuwe oplossingen, nieuwe ontwikkelrichtingen voor de landbouw, het landschap, het landelijk gebied van de toekomst.

Doelgroepen: voor wie is het perspectief?

Het Wenkend Perspectief heeft als voornaamste doelgroep de primaire agro-producenten. Voor hen moet er zicht zijn op een toekomstbestendig bedrijf. Het moet vooral hén stimuleren tot beweging, tot experimenten, tot stappen zetten.

Concreet praten we allereerst over de achterbannen van de 4 initiatiefnemende partijen, omdat zij zich met hun projecten en experimenten willen richten op een wenkend toekomstbeeld. Daarnaast richten de initiatiefnemers zich ook op andere agrariërs in de Achterhoek, omdat zij graag een wenkende toekomst willen om de hele agrifood keten weer in beweging te krijgen. Dit moet samen, als sector en mét de partijen er omheen.

De boeren kunnen het niet alleen en hebben anderen nodig. De initiatiefnemers nodigen diverse partijen uit om samen op te trekken. Daarbij denken zij aan:

- Ketenpartijen
- (Regionale) overheden
- Burgers en consumenten
- Omgevingspartijen, zoals terreinbeheerders
- ‘De maatschappij’

Werkwijze

Met vertegenwoordigers van de betrokken partijen vormden we samen een werkgroep. De werkgroep heeft feiten en cijfers verzameld en ideeën over de toekomst verkend. Vervolgens is het werkproces verdiept in een tweede fase. Daarin is een interviewronde voltooid langs alle partijen. Vervolgens zijn drie werksessies georganiseerd met werkgroep, kernteam en bestuurders van alle deelnemende partijen. Hier is de basis gelegd voor onderlinge dialoog, gezamenlijkheid en visievorming voor de toekomst. De werkgroep vertaalde de input naar een startdocument en vervolgens naar een Wenkend Perspectief en legde concepten voor in volgende werksessies. Zo kwam het gezamenlijk resultaat tot stand.

Wenkend Perspectief: startpunt voor vervolg

Deze versie van het Wenkend Perspectief is een resultaat van een proces van vier verschillende agrarische partijen. Een gezamenlijke visie is niet vanzelfsprekend, maar de betrokken partijen vinden elkaar in de urgentie die zij voelen tot verandering. En in de behoefte daarbij zelf de regie in handen te nemen.

Zij zien het Wenkend Perspectief als waardevol resultaat van deze fase waar door betrokkenen hard aan is gewerkt. Zie zien het tegelijkertijd als vertrekpunt voor een beweging die zij op gang willen brengen. In de volgende fase willen de vier partijen het product verrijken door deze te bespreken met anderen, denk aan achterbannen, andere agrarische partijen, ketenpartijen, natuurorganisaties en natuurlijk de regionale overheden. Deze gesprekken zorgen voor verdieping en verrijking van het product en hopelijk ook tot samenwerking met andere partijen.

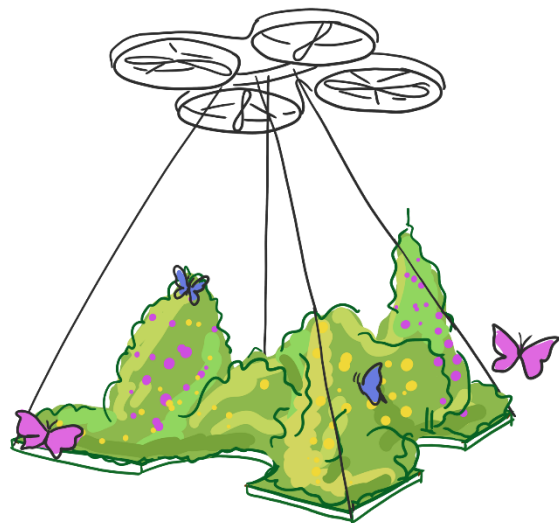
Daarnaast wordt het Wenkend Perspectief in een volgende fase uitgewerkt tot concreet uitvoeringsprogramma of -agenda. Deze moet dienen als praktische kapstok en leidraad voor projecten en experimenten.

Leeswijzer

Deze rapportage is een toelichting op het Wenkend Perspectief *'Wij doet 't samen. De Achterhoek, gidsregio in maatschappelijk gewaardeerde landbouw'*.

De inleiding beschrijft de aanleiding. Hoofdstuk 2 bevat ons ontwikkelde Wenkend Perspectief. Hoofdstuk 3 omschrijft de context en achtergrond informatie over de huidige stand van zaken in de Achterhoek. In hoofdstuk 4 verkennen we waar een wenkend perspectief aan moet voldoen. Vervolgens gaan we in Hoofdstuk 5 in op onze ambities en de opgaven waar we voor staan. Hoofdstuk 6 bevat een toelichting op onze aanpak.

Bijlage 1 bevat de gebruikte bronnen, bijlage 2 geeft een foto-impressie van het ontwikkelproces en bijlage 3 een eerste aanzet voor kwantitatieve doelen.

2. Wenkend Perspectief

Wij doet 't samen.

de Achterhoek: gidsregio in maatschappelijk gewaardeerde landbouw

Stel je een schitterend landschap voor waar koeien grazen in bloemrijke weiden tussen coulissen en in beekdalen, akkers afwisselen met houtwallen en moderne erven, drones boeren helpen, en inwoners en toeristen genieten van landschap en smakvolle streekproducten. Waar landbouw – naast voedsel – ook natuur, water, energie, bouwmaterialen, werk en kennis produceert. Hier staan boeren zelf aan het stuur, binnen maatschappelijke kaders, en werken samen met maakbedrijven en andere naobers aan slimme oplossingen. Gewoon d'r an. Zo laten zij zien hoe het kan.

In 2040 is de Achterhoekse landbouw een bloeiende, economisch gezonde en gewaardeerde sector die werkt in balans met de leefomgeving. Boeren, burgers, ketenpartners en overheden werken samen aan hoogwaardige voedselproductie, schoon milieu, biodivers landschap en een goed verdienmodel.

Het diverse landschap van de Achterhoek biedt ruimte voor verschillende bedrijfsmodellen. De sector is innovatief en stevig verankerd in de regio. Boeren werken in kringlopen, sturen op doelen en leveren aantoonbare maatschappelijke meerwaarde. De Achterhoek is een gebied waar landbouw, natuur, economie en samenleving hand in hand gaan. En waar innovatie en traditie elkaar versterken.

De Achterhoek is gidsregio in kringlooplandbouw, doelsturing en geborgde, schone productie. We laten – bescheiden maar met trots – zien dát het kan, en hóe het kan.

Naoberschap is onze kracht. We werken samen, op basis van vertrouwen en gelijkwaardigheid.

Wij doet 't samen.

Wat wij doen

Voedselproductie van topkwaliteit

De Achterhoekse landbouw levert voedsel van topkwaliteit, voor de eigen streek én (inter)nationaal.

Kwaliteit leveren vinden wij normaal. We blijven vernieuwen en verbreden, met oog voor duurzaamheid, gezondheid en passend bij grondsoort, streek, klimaat en markt. Dat doen we met vakmanschap en een grote diversiteit aan bedrijven, samen met ketenpartijen, onderzoekers en onderwijs. Zo vergroten we de weerbaarheid van onze voedselproductie, ook in tijden van wereldwijde onrust, en dragen we bij aan voedselzekerheid – lokaal en wereldwijd.

Natuur en portemonnee als randvoorwaarden

Landbouw verweven met natuur en landschap

De Achterhoekse landbouw versterkt de leefomgeving en biedt oplossingen.

We zijn trots op ons cultuurlandschap, waar landbouw en natuur in balans zijn. Die verwevenheid maakt de regio aantrekkelijk om te wonen, werken en recreëren.

In 2040 zijn onze kringlopen gesloten: mest en mineralen blijven in de regio, uitspoeling wordt geminimaliseerd, externe inputs en bestrijdingsmiddelen zijn beperkt. Grondgebonden melkveehouderij vormt de ruggengraat, met aandacht voor biodiversiteit, bodemgezondheid en de koe in de wei. De akkerbouw is verduurzaamd en technologisch vernieuwd. Boeren beheren het landschap en leveren een positieve bijdrage aan schoon water, CO₂-opslag, schone lucht, biodiversiteit en landschap. Dit is maatwerk per bedrijf en per regio.

Verdienvermogen en sterke regionale economie

De agrifood-sector is een motor voor de Achterhoekse economie, met goed verdienvermogen voor boeren. Boeren hebben meerdere inkomstenbronnen. Ze krijgen een eerlijke prijs voor hun producten en regionale verwerking, dankzij goede ketenafspraken. Er is ruimte voor nichemarkten zoals streekproducten en biobased grondstoffen. Daarnaast ontvangen ze een passende beloning – in geld, ruimte of regelvrijheid – voor maatschappelijke diensten zoals landschapsbeheer en CO₂-opslag. Ook verdienen ze aan neventakken zoals agrotourisme, zorg of energie. Slimme kringloopbedrijfsvoering, innovatie en samenwerking helpen kosten verlagen. De hele keten floreert dankzij voldoende primaire bedrijven, werkgelegenheid en toegevoegde waarde. Zo blijft de innovatiekracht van de landbouw in de regio sterk. Dit vraagt om goede borging. We spannen ons maximaal in voor het bepalen, behalen en monitoren van doelen.

Een aanpak gebouwd op 2 fundamenten van onze cultuur

Naoberschap als verbindende kracht. Wi'j doet 't samen.

Samenwerken zit in ons bloed. Vanuit vertrouwen, gelijkwaardigheid en wederzijdse inzet lossen we dingen samen op. Boeren, ketenpartners, beleidsmakers, onderwijs en kennisinstellingen vormen een sterk regionaal innovatiesysteem. Met de maakindustrie en andere ketenpartijen ontwikkelen we nieuwe ideeën, oplossingen en verdienmodellen. Naoberschap is ons geheime wapen, het levert een ongelooflijk krachtige verbinding op. Wi'j doet 't samen.

De boer als uitvinder en pionier

We vernieuwen continu, daar staan we om bekend. Vanuit deze innovatiekracht nemen we verantwoordelijkheid, samen met partners. Boeren staan aan het roer. Binnen duidelijke kaders voor natuur, milieu en landschap sturen zij op eigen doelen en die van overheid en maatschappij. Ze werken in netwerken, delen kennis, experimenteren en innoveren voortdurend. Innovatie zie je op elk erf: van data-gedreven beslissingen tot nieuwe teelten en energieopwekking. We houden korte lijnen met burgers en overheid, leren van ervaringen en vragen om de juiste randvoorwaarden. We testen, leren en sturen en bewijzen dat het werkt.

“Bloeiende regio waar innovatie en traditie elkaar versterken.”

Dat leidt tot waardering en een voorbeeldfunctie

Gewaardeerd onderdeel van samenleving

De Achterhoekse boer staat in 2040 midden in de maatschappij. Als producent, landschapsbeheerder én drager van streekcultuur. Boerderijen zijn multifunctioneel en actief in zorg, educatie, toerisme of energie. Er is sterke verbinding met burgers – op het erf, in de winkel en via nieuwe ketenconcepten. Een boer kent z'n naobers. Zij kopen bij de boer, kennen het werk en stellen vragen. Zij praten daarover en zetten elkaar aan het denken. De streek bukt van trots, vertrouwen en vernieuwing – waar innovatie samengaat met leefbaarheid en een mooi landschap.

Gidsregio in belonende doelsturing en landbouw van de toekomst

In 2040 is belonende doelsturing een succes. Als gidsregio tonen we aan dat integrale sturing op bedrijfs- en gebiedsniveau werkt. Met maatwerk, boerenverstand en een slimme, gebiedsgerichte aanpak. Ons motto: regionaal organiseren wat kan, landelijk regelen wat moet. We hanteren gegeven doelen en stellen de overige doelen met alle gebiedspartijen op basis van best beschikbare data. We werken samen aan resultaat, meten onze milieu-impact en sturen daarop. We gaan voor geborgde en gevalideerde resultaten en delen deze:

- met ketenpartijen, voor eerlijke beloning
- met de overheid, voor vertrouwen en ondersteuning
- met de maatschappij, voor waardering.

Het Markemodel is ons systeem voor dialoog, sturing en beloning. We ontwikkelen het door tot regionaal uitvoeringsinstrument dat doelen, partijen en middelen verbindt. Bottom-up werken kan niet zonder sturing vanuit beleid. Goede afstemming en samenwerking is de sleutel.

3. Huidige situatie: De Achterhoek en haar landbouw

De Achterhoekse agrifood sector vormt een groot aandeel van de economische bedrijvigheid van de Achterhoek en vormt samen met de maakindustrie en de verschillende agrarische organisaties een sterk ecosysteem voor samenwerking en vernieuwing.

Verwachte bevolkingskrimp en vergrijzing

Begin 2024 telde de Regio Achterhoek 302.458 inwoners. In 2022 vertoonde de bevolking een groei van 0,2%. In 2024 was de groei 0,04%, terwijl de groei landelijk 7% was. Deze groei komt doordat meer mensen zich in de Achterhoek vestigen dan dat er vertrekken. Dat compenseert het gegeven dat er meer mensen in de regio overlijden dan er worden geboren. De binnenlandse migratie naar de Achterhoek is de laatste jaren afgenomen, maar is nog steeds de belangrijkste bron van bevolkingsgroei.

Deze Achterhoekse bevolkingsgroei lijkt tot stilstand te komen. In de regio wordt de komende jaren tot ca 2050 een krimp verwacht, terwijl de stedelijke gebieden van Gelderland en de rest van Nederland juist flink zullen groeien.

De Achterhoek vergrijst in een hoger tempo dan gemiddeld in Nederland. In 2024 is het aandeel 65-plussers opgelopen naar 25 procent, terwijl dit in 2007 nog 16 procent was. Landelijk is in 2024 zo'n 21 procent van de bevolking 65 jaar of ouder, in 2007 was dit 15 procent. Tegelijk zien we dat het aantal en aandeel jongeren afneemt.

Ofschoon de bevolking nauwelijks groeit, groeit het aantal huishoudens wel. De oorzaak daarvan is de afname van de gemiddelde huishoudensgrootte. Vooral het aantal eenpersoonshuishoudens groeit flink. Begin 2024 waren er ruim 43.000 eenpersoonshuishoudens in de Achterhoek, ruim 11.000 meer dan in 2007 (Achterhoek Monitor 2024-2025).

Agrifood belangrijk voor economische bedrijvigheid én cultuur

Samen met de maakindustrie en foodsector vormt het agrocluster de belangrijkste economische bedrijvigheid in de regio. Niet alleen qua werkgelegenheid, maar ook op basis van economische toegevoegde waarde. De Achterhoek is een echte agro-regio. Deze sector biedt in de regio anderhalf maal zoveel werkgelegenheid als op basis van het landelijk gemiddelde zou mogen worden verwacht (Achterhoek monitor 2024-2025).

Uit onderzoek van Wageningen UR uit 2013 (Fontein, 2013) kwam naar voren dat het agrocluster ongeveer 20% van alle bedrijven omvatte die samen verantwoordelijk waren voor 18% van de werkgelegenheid en 14% van de economische toegevoegde waarde in de regio. Deze cijfers verdienen te worden geactualiseerd.

Ofschoon de werkgelegenheid in het cluster afneemt geeft de recente Achterhoek monitor aan dat de toegevoegde waarde in het agrofoodcluster per werknemer sterker toeneemt dan in de omliggende regio's. Landelijke trends over de relatieve afname van het economisch gewicht van de agrosector voltrekken zich ook in de Achterhoek, zij het in mindere mate.

Ondanks deze afname is de Achterhoekse cultuur en identiteit nog altijd sterk verbonden met haar agrarische historie en karakter. Deze agrarische trots zien we bijvoorbeeld terug bij fenomenen als Normaal, De Zwarte Cross en de geuzennaam van de Graafschap-supporters: 'Superboeren'.

Het landschap, dé onderscheidende kwaliteit van de Achterhoek

Het Achterhoekse landelijk gebied is een veelzijdig en divers cultuurlandschap, gemaakt door de eeuwenlange nijverheid van haar bewoners. In het westen en zuiden van de Achterhoek en Liemers vinden we langs de rivieren de uitgestrekte grootschalige agrarische landschappen met vruchtbare kleigronden. In het midden en oosten zien we de karakteristieke glooiende oude cultuurgronden met landgoederen, Scholte boerderijen en esgronden. Daartussenin ligt het uitgestrekte vlakke heideontginningslandschap, resultaat van de in de 19e eeuw ontgonnen heidevelden, met lichte zandgronden en doelmatige inrichting.

Dit gevarieerde cultuurlandschap is één van de belangrijkste unique selling points (USP's) van de Achterhoek. Het landschap is sinds 2018 verbeeld in een Achterhoekse vlag. Die vlag, die we overal fier

zien wapperen, toont de verwevenheid van lichtgroene weiden met donkergroene natuur, fraaie coulissen en kronkelende beken en zandwegen.

Groeïende toeristische sector

De schoonheid van het landschap vertaalt zich in een florerende en sterk groeiende toeristische sector. De toeristische bestedingen stegen van 184 miljoen euro in 2020 naar 327 miljoen in 2022, een stijging van 74% (Achterhoek Monitor). Ook voor de agrosector, als beheerder van het unieke cultuurlandschap biedt deze toenemende bedrijvigheid een kans. Een groeiende groep verbrede agrobedrijven pikken een graantje mee van de groei van het toerisme, met kampeerplaatsen, ontvangstaccommodaties, winkels, streekproducten en horecafaciliteiten.

Innovatieve en actieve agroregio

De Achterhoek heeft een innovatieve vitale agrofood- en maaksector met hoogwaardige en hoogproductieve primaire bedrijven en toonaangevende, (internationale) toeleverende en verwerkende industriële en MKB-bedrijven, denk aan ForFarmers, Friesland Campina, Aviko, Nedap, Slootsmid, Hanskamp.

In juni '25 heeft de Europese Commissie de regio Oost-Nederland aangewezen als een Regional Innovation Valley in het kader van de Nieuwe Europese Innovatie Agenda. Deze erkenning, bevestigt de positie van Oost-Nederland als belangrijke innovatiepartner. Dit opent de deur naar nieuwe kansen voor verdere ontwikkeling en Europese samenwerking (ThinkEast.nl).

De landbouw in de Achterhoek is sterk georganiseerd. Een belangrijke kracht van het Achterhoekse agrocluster is de samenwerking van innovatieve ondernemersorganisaties. Dit zijn:

Naam	Type organisatie	Partners
VALA	Agrarisch collectief	1.100 deelnemers, waarvan 850 boeren
Vruchtbare Kringloop Oost	Lerend boeren netwerk	390 deelnemende boeren en loonwerkers, 13 strategische partners (bedrijven, overheden)
Stichting Biomassa	Innovatiecluster voor biomassa-vraagstukken	10 samenwerkende organisaties (onderwijsinstelling, waterschap en acht bedrijven)
De Innovatie Coöperatie	Organisatie voor faciliteren van innovaties	Onafhankelijke stichting i.o.v. Provincie Gelderland
Agro-innovatiecentrum De Marke	Kenniscentrum en onderzoekslocatie	Onderdeel van Wageningen UR
Stichting Agrarisch Netwerk Achterhoek	Samenwerkingsverband opgericht in 2025	VALA, VK-Oost, St. Biomassa, De Innovatie Coöperatie

Genoemde partijen werken – samen met anderen – aan diverse initiatieven en projecten met impact, zoals Project Kunstmestvrije Achterhoek, Markemodel, Boerderij van de Toekomst (WUR), LEADER Achterhoek, Platform Achterhoek Food / Smaakacademie Achterhoek.

Aangevuld met de support van 8RHK-Ambassadeurs vormen zij een uniek en krachtig agro-innovatiesysteem.

Experimenteerregio

De VALA, VK Oost, Stichting Biomassa en De Innovatie Coöperatie vormden de afgelopen jaren een experimenteerregio voor kringlooplandbouw (Fieldlab Achterhoek), in samenwerking met 8RHK-Ambassadeurs en gefinancierd door het ministerie van LNV. Inmiddels is een voorstel gedaan voor de vorming van een Experimenteerlocatie Oost, in samenwerking met Twentse agrarische partijen en betrokkenen bij Boerderij van de Toekomst van Wageningen UR.

De 4 agrarische partijen verstevigden hun samenwerking in 2025 met de oprichting van de Stichting Agrarisch Netwerk Achterhoek.

Een krachtig, maar krimpend agrocluster

De Achterhoek kent een sterk agrocluster. In de primaire sector gaat het daarbij om ca. 940 melkvee-, 190 akkerbouw-, 280 varkens-, 100 geiten- en 50 pluimveebedrijven. Een kleine 5% van de agrobedrijven is biologisch (Berkhout et al, WUR Agrimatie & CBS (2023)).

De Achterhoekse agrarische bedrijven behalen gezamenlijk in 2023 een omzet van circa 2 miljard euro (Berkhout et al, WUR Agrimatie & CBS (2023)). Daarmee maakt deze groep bedrijven ongeveer 15% van de regionale economie uit. De rundveesector en gezamenlijke varkensbedrijven zijn verantwoordelijk voor driekwart van de omzet.

Naast een groot aantal kleinere toeleveranciers, dienstverleners en verwerkers in de agrosector kent de Achterhoek ook een aantal belangrijke en toonaangevende internationale spelers die een flinke bijdrage leveren aan de werkgelegenheid en de economische toegevoegde waarde van de regio. Te denken valt aan FrieslandCampina, ForFarmers, Aviko, Kramp en Nedap. Voor veel van de kleine en grote toeleverende en verwerkende bedrijven is de aanwezigheid van een innovatieve, ondernemende primaire sector van voldoende omvang, bepalend voor hun blijvende aanwezigheid in de regio.

Met een krimp van de primaire agrosector staat voor de regio dus veel op het spel. Dit is zorgelijk voor het wenkend perspectief voor de sector in de regio. Het aantal bedrijven in de primaire sector daalt al jaren met gemiddeld 3% per jaar. Sinds 2005 daalde het aantal melkveebedrijven met 42%, het aantal varkensbedrijven met 72% en het aantal pluimveebedrijven met 68%. Rabobank voorziet voor ons land tot 2035 een krimp van minimaal 20% in melkproductie. Gebrek aan bedrijfsopvolgers, mede veroorzaakt door een gebrek aan perspectief vanwege stikstof- en mestwetgeving, toenemende grondclaims voor natuur, infrastructuur, woningbouw en energiewinning is de belangrijkste verklaring van de verwachte krimp. Maar ook het kostprijnsnadeel voor Achterhoekse boeren ten opzichte van hun collega's in andere regio's speelt hen parten. Door de over het algemeen kleinere percelen, omringt door singels en houtwallen, zijn de bewerkingskosten hoger en de gewasopbrengsten lager. Gemiddeld leidt dit in de kleinschaliger landschappen tot een nadelig saldo van € 340,-/ha (Gielen, 2024).

Naast minder bedrijven neemt ook het areaal landbouwgrond af met jaarlijks 0,44%. En hoewel het aantal dieren op de resterende bedrijven groeit, vindt er netto een afname van de veestapel plaats. Ten opzichte van het jaar 2005 is bijvoorbeeld het aantal varkens en pluimvee gedaald met 20-35%. En ook het aantal koeien neemt, na een korte toename in de periode na de afschaffing van het melkquotum, momenteel jaarlijks af.

Trend naar meer akkerbouw

Zoals we hiervoor zagen drukt de melkveehouderijsector een groot stempel op de Achterhoek. Van alle agrarische grond is 64% in gebruik als grasland en 19% als maisland, de rest is akkerbouw. Door de afname van het aantal melkveebedrijven, zal er ook een verandering optreden in het grondgebruik. Minder koeien betekent minder gras.

Het areaal grond in gebruik bij akkerbouwers (nu 14%) vertoont sinds 2015 een sterk stijgende lijn. En zolang de grondprijzen op het huidige niveau blijven van ca. € 80.000,- á € 100.000 per hectare, zal die akkerbouw vooral kiezen voor hoogsalderende teelten zoals aardappelen, bieten, groenten en bloembollen, met granen of grasland als rustgewas. Van de akkerbouwgrond wordt momenteel 33% gebruikt voor de teelt van aardappelen, 8% voor bieten, 3% voor groenten en zo'n 5 procent voor bloembollen, peulvruchten en dergelijke. Op 47% van de akkers wordt graan geteeld (CBS 2023).

De krimp van de melkveehouderij en de toename van het areaal akkerbouw heeft voor de resterende melkveehouders het voordeel dat er meer ruimte ontstaat voor voer-mestcontracten ontstaat met akkerbouwers in de buurt. Afname van vee, met name van koeien heeft als positief effect een afname van stikstof(ammoniak) uitstoot uit stallen.

Het omzetten van grasland naar intensieve akkerbouw heeft ook een keerzijde: een toename van milieubelasting als gevolg van mest en gewasbeschermingsmiddelen, bijvoorbeeld wat betreft de

uitspoeling van nitraat. Op zandgrond is het nitraatgehalte in het grondwater op akkerbouwbedrijven al vele jaren ongeveer het dubbele van het nitraatgehalte op melkveebedrijven. Terwijl melkveebedrijven op zandgrond gemiddeld sinds ca 2007 voldoen aan de nitraatnorm van 50 mg nitraat per liter grondwater, zit de akkerbouw daar ruim boven (RIVM, 2023).

Doordat akkerbouwers momenteel geld ontvangen voor de afname van mest is niet te verwachten dat dit snel zal verbeteren. Een belangrijk doel, het voldoen aan de EU-nitraatrichtlijn, lijkt hiermee verder uit beeld te raken. De afschaffing van de derogatie als gevolg van het niet voldoen aan de EU-nitraatrichtlijn zadelt de melkveehouder op met hoge kosten voor mestafzet en de aankoop van kunstmest. Deze hoge kosten zullen tezamen met de aanpak van de stikstof-(ammoniak)problematiek leiden tot de versnelde krimp van de melkveehouderij die de Rabobank voorziet (zie hiervoor). Die krimp zal gepaard gaan met afname van het areaal grasland en toename van het areaal akkerbouw.

Naast toename van de nitraatbelasting van het grondwater heeft groei van het areaal intensieve akkerbouw ook het risico van een toename van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Op grasland spuit de Achterhoekse boer gemiddeld 0,3 kg actieve chemische stof per hectare en op maisland 0,8 kg. Op een hectare consumptieaardappelen is dat ongeveer 10 kg per hectare, op een hectare pootaardappelen of gladiolen 24 kg en op een hectare lelies 113 kg per hectare (CBS 2020). Voor Vitens en Waterschap Rijn en IJssel is de verontreiniging met chemicaliën van grond- en oppervlaktewater het grote groeiende probleem van de toekomst.

Daarnaast zal afname van het areaal grasland en toename van intensieve akkerbouw leiden tot afname van bodemvruchtbaarheid en waterbergend vermogen door dalende organische stofgehalten, afname van (bodem)biodiversiteit en toename van wateronttrekking ten behoeve van beregening.

De hier geschetste trend heeft zich reeds eerder afgetekend in Oost Brabant, waar milieuorganisaties het vertrek van de koeien en bijbehorend grasland inmiddels betreuren.

De ontwikkelagenda voor de Achterhoek zal dus vooral moeten focussen op het behoud van een zo groot mogelijk areaal grondgebonden melkveesector en het samen met de akkerbouwers verduurzamen van een aantal intensieve teelten.

Nog meer uitdagingen voor de agrosector

Naast de hiervoor geschetste vraagstukken zijn er meer uitdagingen waarop de agrosector een antwoord moet zien te vinden. Watermanagement, landschapskwaliteit en biodiversiteit, bijvoorbeeld.

Klimaatverandering leidt tot toenemende droogte en toenemende wateroverlast. Dat noopt tot een verfijning en aanpassing van het watersysteem (bijvoorbeeld meer/langer vasthouden van water in het gebied) enerzijds en tot aanpassingen van teelten en teeltmethoden anderzijds. Nieuwe, minder droogtegevoelige gewassoorten en -rassen, minder intensieve grondbewerkingen (no-till) en het verhogen van het organische stofgehalte in de bodem zijn hierbij belangrijke aandachtspunten.

Het versterken van de groenblauwe dooradering, met bufferzones en singels langs watergangen kan een belangrijke bijdrage leveren aan zowel waterkwaliteit, wateropslag als biodiversiteit en landschapskwaliteit. Nieuwe vormen van beheer van watergangen en maaipaden, consequent afvoeren van maaisel en nieuwe samenwerkingsvormen van Waterschap Rijn en IJssel met de grondeigenaren zijn daarbij essentieel.

De agrosector neemt al actief voortouw in het bewaren en herstellen van het waardevolle Achterhoekse cultuurlandschap en het versterken van de biodiversiteit. Met de VALA als collectief en samenwerkingsverband van zes agrarische natuurverenigingen is er een krachtige en effectieve infrastructuur voor de uitvoering en verbetering van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).

4. Wat verstaan we onder perspectief?

Waar moet een goed perspectief voor de landbouw aan voldoen? Wanneer is het wenkend? En voor wie eigenlijk?

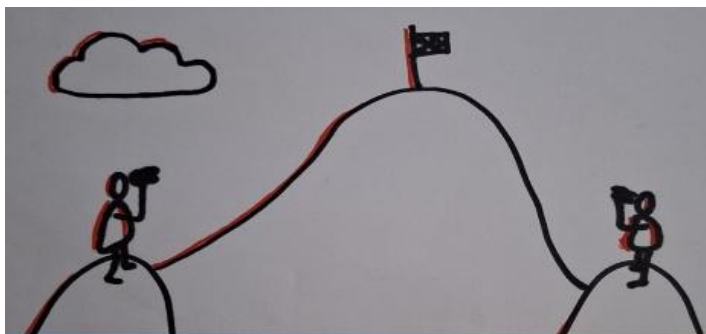
Voorstelbare stappen naar een gewenst toekomstbeeld

Een wenkend perspectief moet volgens ons voldoen aan:

- **inspirerend en uitdagend**: mensen enthousiast maken en een gevoel van mogelijkheden geven
- **realistisch en haalbaar**: niet alleen het ideaalbeeld schetsen, maar ook laten zien hoe je daar kunt komen
- **herkenbaar en relevant voor de doelgroep**: aansluiten bij degenen die ermee aan de slag moeten
- **urgente opgave(n)**: het gaat over (maatschappelijke) opgave(n) op en rondom het boerenland

Kortom, een wenkend perspectief is een combinatie van:

- inspirerend en gewenst toekomstbeeld
- concrete en haalbare mogelijkheid – of combinatie van mogelijkheden – om stappen te zetten in de richting van het toekomstbeeld

• toekomstbeeld / droombeeld

én:

- zicht op toekomst
- vooruitzicht met een gunstig verloop
- gids naar de gezamenlijke ambitie
- het vermogen om zinvolle veranderingen door te voeren

Verkenning van de term wenkend perspectief (uit: werkbijeenkomst 9 januari 2025)

Voor wie is het perspectief?

De belangrijkste doelgroep zijn boeren en tuinders, zoals genoemd in Hoofdstuk 1. Aan hen en mét hen willen de initiatiefnemers toekomstperspectief bieden door samen daaraan te bouwen.

Het wenkend perspectief moet daarom allereerst herkenbaar en wenkend zijn voor primaire producenten. Daarnaast nodigen de initiatiefnemers de volgende partijen uit om mee te doen:

- Ketenpartijen
- (Regionale) overheden
- Burgers en consumenten
- Omgevingspartijen, zoals terreinbeheerders
- 'De maatschappij'

Waar moet perspectief voor boeren aan voldoen?

Voor agrariërs bestaat perspectief uit 3 aspecten:

1. Economisch perspectief / verdienvermogen

Eerste onderdeel van perspectief is het economische perspectief. Dat kan op verschillende manieren, allereerst over het verdienvermogen voor primaire producenten:

- Betere en hogere marges, zowel in reguliere keten als in nichemarkten, korte ketens en streekproducten.
- Lagere kosten, met name door minder externe inputs zoals mest, voer en gewasbescherming.

- Nieuwe verbreding van inkomstenbronnen, zoals vergoedingen voor maatschappelijke eisen, landschapsbeheer, agrotourisme of koolstofopslag.

Verder bestaat economisch perspectief ook uit:

- Level playing field
- Bijdrage van de Achterhoekse agrifood-sector aan de werkgelegenheid.
- Innovatie-ecosysteem op sterkte houden: de innovatiekracht van de Achterhoekse agrifood-sector is gebaseerd op de combinatie van de primaire producenten en de omringende bedrijven voor veevoer, technologie en bijvoorbeeld mestverwerking. Dit ecosysteem blijft alleen op sterkte bij voldoende volumes en aantallen. Als de primaire producenten omvallen, valt deze innovatieve keten om. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de bedrijven zelf, maar voor de gehele sector en hun bijdrage aan ons landschap, onze werkgelegenheid en onze cultuur. En voor de innoverende bijdrage aan de landbouwtransitie, nationaal en wereldwijd.

2. Ruimte en richting voor ondernemerschap

Tweede onderdeel van perspectief is ondernemerschap. Boeren geven aan: als er geen ruimte is om te kunnen ondernemen, dan is er geen perspectief. Het ondernemen gaat niet alleen om groei, maar ook om verbreding en extensivering. Dit gaat dus om:

- Ontwikkelruimte in grond, bestemmingen en regelgeving
- Duidelijkheid lange termijn, boeren vragen om een richting / koers zodat zij weten waar ze aan moeten voldoen.
- Regie en zeggenschap, de boer aan het roer. Via regionale en horizontale sturing komen de boeren meer aan het stuur om – binnen de kaders en samen met andere partijen – actief doelen te helpen stellen, actief plannen te maken en actief te helpen monitoren en bijsturen.

3. Positieve maatschappelijke waardering

Derde onderdeel van perspectief in de ogen van boeren is een positieve maatschappelijke waardering, zowel qua beloning als qua reacties over agrarische sector vanuit de overheden en vanuit de rest van de samenleving. Boeren willen minder onzekerheid over de license to produce en meer waardering:

- Meer waardering van de samenleving: generieke trots op de boeren en hun rol in het landschap. En hun rol als deel van de oplossing in plaats van veroorzakers van problemen.
- Economisch en maatschappelijk perspectief voor jonge boeren die bedrijf willen overnemen.
- Waardering door financiële beloning en beloning via ondernemersruimte.

Samenwerking tussen boeren, burgers en overheid creëert draagvlak en begrip.

Kortom, we spreken van perspectief voor boeren als het verdienvermogen, zeggenschap, waardering geborgd zijn. En daarmee werkplezier en toekomstzekerheid.

Waaruit bestaat perspectief voor de agroketen?

Voor de agroketen bestaat perspectief uit:

- voldoende klanten en productie, dus voldoende primaire producenten en voldoende massa. Hier is hun bestaansrecht op gebouwd.
- ontwikkelruimte en voldoende innovatieve samenwerkingspartners om een toekomstbestendige keten te ontwikkelen.

Perspectief voor overheden, consumenten, burgers en maatschappij

Voor overheden, burgers en de rest van 'de samenleving' zit het wenkende perspectief verscholen in het volgende:

- perspectief op gezonde leefomgeving, rijke natuur en schoon milieu
- perspectief op voldoende, gezond en kwalitatief goed voedsel
- perspectief op een gezonde en prettige leefomgeving
- perspectief op voldoende welzijn, sociale cohesie en algemene leefbaarheid
- perspectief op een bloeiende economie en werkgelegenheid
- perspectief op voldoende en passende huisvesting

5. Ambities voor de agrarische sector in de Achterhoek

Uit het Wenkend Perspectief komen ambities voort waar de initiatiefnemers zich voor willen inzetten.

Kernambitie

De kernambitie voor de landbouw in de Achterhoek is volgens de 4 samenwerkende partijen:

**Achterhoekse landbouw economisch gezond,
maatschappelijk gewaardeerd en in balans met leefomgeving**

We streven naar een landbouwsector in balans met de natuurlijke omgeving en het schitterende landschap. We willen koploper zijn in de kringlooplandbouw, met hoogwaardige benutting van grondstoffen en recycling van reststromen, minder emissies en meer biodiversiteit.

We werken veel samen, bijvoorbeeld tussen melkveehouderij en akkerbouw of met technische bedrijven.

We werken aan een sector die gewaardeerd onderdeel is van de cultuur en maatschappij. Kwaliteit is daarbij ons onderscheidende kenmerk. We streven naar kwaliteit in alles: landschap, milieu, biodiversiteit, verdienvermogen, voedsel, ondernemerschap, vakmanschap, cultuur en sociale cohesie.

We trekken samen op als innovatie- en experimenteerregio en zetten innovatie en ondernemerschap in waar opgaven lastig zijn of op gespannen voet staan met elkaar, of waar autonome trends ons de verkeerde kant op drijven. Zo creëren we nieuwe oplossingen, nieuwe ontwikkelrichtingen voor de landbouw, het landschap, het landelijk gebied van de toekomst.

Kernwaarden

De kernwaarden bij onze aanpak zijn:

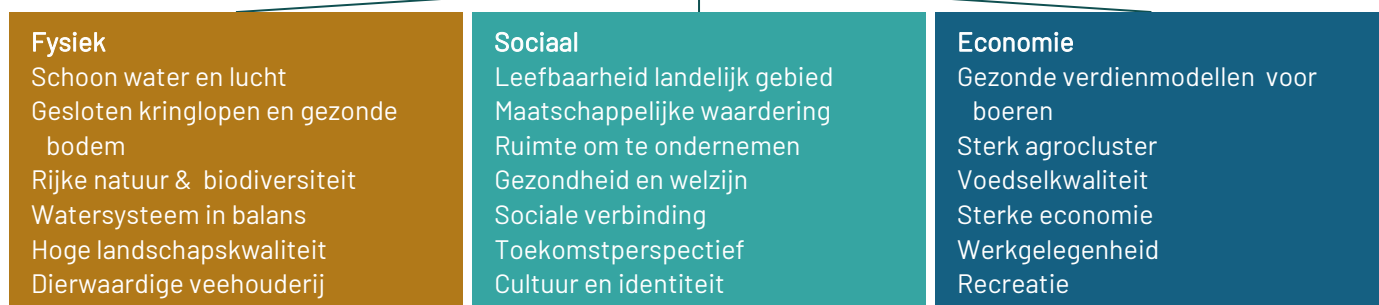
- Noaberschap (samen d'r an)	- Landschapskwaliteit
- Ondernemerschap en vakmanschap	- Voedselkwaliteit
- Rentmeesterschap	- Integraal, win-win
- Bescheidenheid	- Wendbaarheid
- Betrouwbaarheid	- Vertrouwen
- Kwaliteit leveren	- Gelijkwaardigheid

Doelen

We willen bijdragen aan diverse maatschappelijke doelen. Qua fysieke doelen hebben voor ons prioriteit: schoon water en lucht, gesloten kringlopen en een gezonde bodem, de rijke natuur en biodiversiteit en een watersysteem dat in balans is. Op sociaal vlak gaat het ons vooral om leefbaarheid van het landelijk gebied en de maatschappelijke waardering. Voor de ondernemers hoort daar ruimte om te ondernemen bij. Economisch liggen onze prioriteiten bij gezonde verdienmodellen en een sterk agrocluster. We gaan samen de uitdaging aan om het werken aan opgaven te combineren met een gezonde boterham. Juist dán praten we over een wenkend toekomstperspectief.

In de uitvoeringsagenda dienen de doelen te worden uitgewerkt en waar mogelijk gekwantificeerd, samen met andere regionale partijen. Een eerste uitwerking van deze doelen is te vinden in bijlage 3.

**Integrale hoogwaardige kwaliteit:
Prachtig landschap, rijke cultuur en sterke economie**

Zeven bouwstenen van ons wenkend perspectief

Op basis van verschillende werksessies en overleg in de werkgroep Wenkend Perspectief zijn we gekomen op onderstaande 7 bouwstenen van ons Achterhoekse perspectief.

1. Voedselproductie van topkwaliteit

Dit is de kern van ons bestaan; goed voedsel produceren. We doen dat volgens de hoogste kwaliteit, in de Achterhoek vinden wij kwaliteit leveren en vakmanschap normaal. We zijn er mee opgevoed en ook blijven we ontwikkelen via initiatieven zoals Platform Achterhoek Food en de studiegroepen van VK Oost. De Achterhoek kent een diversiteit aan gebieden, qua grondsoort en verwevenheid van percelen met landschap. Dat leidt ook tot een grote diversiteit aan landbouwbedrijven. Dat verschil zal blijven en mogelijk toenemen.

We hebben sterke ketens samen met ketenpartijen, onderzoekers en onderwijs die zich blijven vernieuwen in de toekomst. Aanpassen en verbreden is gewenst met oog voor duurzaamheid, gezondheid en passend bij grondsoort, streek, klimaat en markt. Zo vergroten we de weerbaarheid van onze voedselproductie, ook in tijden van wereldwijde onrust, en dragen we bij aan voedselzekerheid – lokaal en wereldwijd. De productie voor eigen streek zal vermoedelijk diverser worden en toenemen, daarnaast produceren we ook voor Europa en daarbuiten. Dit doen we volgens de genoemde en beloofde opgaven en voorwaarden. Er zal een nieuw evenwicht ontstaan tussen de afzet van onze producten.

2. Landbouw verweven met natuur en landschap

Belangrijke randvoorwaarde voor de kwalitatief goede voedselproductie uit punt 1 is dat onze productie in balans is met onze natuur en landschap. We zien voor ons dat de Achterhoekse landbouw de leefomgeving versterkt en oplossingen helpt bieden. De verwevenheid maakt de regio aantrekkelijk om te wonen, werken en recreëren, maar is ook een extra uitdaging voor de boeren. Zeker in de meest kleinschalige gebieden bij bijvoorbeeld Winterswijk zijn de bewerkingskosten in verhouding hoog, zoals genoemd in Hoofdstuk 3. In 2040 zijn onze kringlopen gesloten: mest en mineralen blijven in de regio, uitspoeling wordt geminimaliseerd, externe inputs en bestrijdingsmiddelen zijn beperkt. Grondgebonden melkveehouderij met haar grasland vormt de ruggengraat, met aandacht voor biodiversiteit, bodemgezondheid en de koe in de wei. De akkerbouw is verduurzaamd en technologisch vernieuwd. Boeren beheren het landschap en leveren een positieve bijdrage aan schoon water, CO₂-opslag, schone lucht, biodiversiteit en landschap. Dit is maatwerk per bedrijf en per regio.

“Een landschap om trots op te zijn, een landbouw die ertoe doet.”

3. Verdienvermogen en sterke regionale economie

Andere voorwaarde is een voldoende inkomen. Want, als je rood staat kun je niet groen doen. Boeren hebben ook in 2040 meerdere inkomstenbronnen. Dankzij goede ketenafspraken, kwalitatief goede en smakelijke producten en een goed assortiment – regelmatig ook eigen verwerkte producten – krijgen zij een goede prijs voor hun product. Er is ruimte voor nichemarkten zoals streekproducten en biobased grondstoffen. Daarnaast ontvangen ze een passende beloning – in geld, ruimte of regelvrijheid – voor maatschappelijke diensten zoals landschapsbeheer en CO₂-opslag. Ook verdienen ze aan neventakken zoals agrotourisme, zorg of energie. Slimme kringloopbedrijfsvoering, innovatie en samenwerking helpen kosten verlagen. De hele keten floreert dankzij voldoende primaire bedrijven, werkgelegenheid en toegevoegde waarde. Zo blijft de innovatiekracht van de landbouw in de regio sterk. Dit vraagt om goede borging. We spannen ons maximaal in voor het bepalen, behalen en monitoren van doelen.

4. Naoberschap als verbindende kracht

Naoberschap is een fundament van onze cultuur. Samenwerken zit Achterhoekers in het bloed. Vanuit vertrouwen, gelijkwaardigheid en wederzijdse inzet lossen Achterhoekers dingen samen op.

Boeren, ketenpartners, beleidsmakers, onderwijs en kennisinstellingen vormen een sterk regionaal innovatiesysteem. Met de maakindustrie en andere ketenpartijen ontwikkelen we nieuwe ideeën, oplossingen en verdienmodellen.

Naoberschap is als een geheim wapen, het kost niets maar levert een ongelooflijk krachtige verbinding op. Die samenwerkingskracht is essentieel voor vooruitgang en moeten we koesteren en benutten (Sok, WUR 2025). Vanuit het Naoberschap wordt ook een sterke binding gevoeld met elkaar, maar ook met de streek. En met de opgaven die er liggen voor het gebied. Naoberschap versterkt het gezamenlijk gevoel van verantwoordelijkheid en rentmeesterschap.

5. De boer als uitvinder en pionier

Ook innovatiekracht zien we als belangrijk fundament van onze cultuur. Van daaruit willen we verantwoordelijkheid nemen, samen met partners. Als boeren zelf aan het roer kunnen staan van hun eigen bedrijf wordt hun zeggenschap groter en naar verwachting ook hun inzet. Met een vriendelijke aanpak met positieve beloning bereiken we meer dan met verplichten.

Onze ambitie is dat boeren binnen duidelijke kaders voor natuur, milieu en landschap sturen op eigen doelen en die van overheid en maatschappij. Ze werken in netwerken, delen kennis, experimenteren en innoveren. Van data-gedreven beslissingen tot nieuwe teelten en energieopwekking.

Hierbij zijn korte lijnen belangrijk met zowel de overheid als de rest van de maatschappij. We leren van ervaringen en overleggen met overheden over de juiste randvoorwaarden. We testen, leren en sturen en bewijzen dat het werkt.

6. Gewaardeerd onderdeel van samenleving

Uit de Agrifoodmonitor 2024 blijkt dat de maatschappelijke waardering voor de agrarische sector in Nederland in het algemeen hoog is, vergeleken met andere sectoren in de markt. Er is een kleine afname te zien. Er is verschil tussen de verschillende sectoren, de akkerbouw en tuinbouw scoren meest positief, melkveehouderij en visserij net bovengemiddeld. Consumenten vinden onder meer positief dat sectoren zichzelf inspannen voor een verschuiving naar een plantaardiger eetpatroon met minder dierlijke producten, vooral de jongere consumenten (WUR, Agrifoodmonitor 2023).

Voor sectoren die streven naar een positieve(re) waardering, is het belangrijk dat consumenten een gevoel van betrokkenheid ervaren, vertrouwen behouden en dat de Agri & Foodsectoren een positieve reputatie behouden, zo is het advies in het onderzoek.

Toch wordt deze vrij hoge waardering door boeren niet altijd zo ervaren. Vooral door reacties in media, social media en politiek overheerst vaak het gevoel "dat iedereen de boeren weg wil hebben". Dat komt vooral door het gebrek aan duidelijkheid qua beleid en de sterk wisselende regelgeving en voorstellen van de afgelopen jaren.

Door zelf aan het stuur te gaan staan, in te zetten op het behalen van doelen en de voorgaande 5 punten van ons perspectief, kan de Achterhoekse boer weer midden in de maatschappij staan, dat is ons wensbeeld. Als producent, landschapsbeheerder én drager van streekcultuur. Met boerderijen die multifunctioneel zijn en actief in zorg, educatie, toerisme of energie. En met een sterke verbinding met burgers – op het erf, in de winkel en via nieuwe ketenconcepten. Een boer kent z'n naobers en andersom. Zij kopen bij de boer, weten hoe het er in grote lijnen aan toe gaat op de boerderij en praten daarover. Voor een streek die bulkt van trots en waar innovatie samengaat met leefbaarheid en een mooi landschap.

7. Gidsregio in belonende doelsturing en landbouw van de toekomst

De Achterhoekse partijen zetten zich ervoor in om doelsturing tot een succes te maken. De samenwerkende partners zijn ervan overtuigd dat integrale sturing op doelen op gebieds- en bedrijfsniveau het antwoord is op de diverse opgaven. De praktijk heeft inmiddels aangetoond dat dit leidt tot sneller en effectiever realiseren van de complexe, samenhangende set aan gewenste duurzaamheidsdoelen.

Doelsturing geeft een positieve impuls aan innovatie en de ontwikkeling van vakmanschap. En geeft immers ruimte aan ondernemers om zelf (nieuwe) maatregelen en technieken te ontwikkelen en toe te passen waarmee zij nog effectiever de beoogde doelen kunnen realiseren.

Dit effect wordt vergroot wanneer doelsturing gepaard gaat met waardering en beloning. De wortel werkt, zekere bij zelfstandig ondernemers, beter dan de stok.

Doelsturing is een steeds breder gedragen begrip en ook de overheid is bezig met stappen deze kant op. Wij willen het echt dóen. Als gidsregio willen we tonen dat integrale belonende sturing op bedrijfs- en gebiedsniveau werkt. Dit moet gecombineerd met een slimme, gebiedsgedreven aanpak met het motto: regionaal organiseren wat kan, landelijk regelen wat moet. Dit vraagt nauwe wisselwerking met het Rijk. We geloven er in dat dit werkt als de werkelijke motor in het gebied ligt, vandaar gebiedsgedreven. En wij zijn bereid deze motor te vormen met andere partijen in de regio.

Uitgangspunt zijn de gegeven doelen. Over deze en overige doelen gaan we op zoek naar best beschikbare data om de doelen te kwantificeren. Zo stellen we ook hierover doelen en KPI's vast, met alle gebiedspartijen en in afstemming met het Rijk. Dat is een heel proces, maar werkt beter dan afwachten tot derden doelen vaststellen. We experimenteren nu al met deze werkwijze, met het Markemodel.

Behalve doelen vaststellen werken we samen aan het behalen van de doelen, meten we onze milieu-impact en sturen daarop. Dat vraagt een compleet nieuwe manier van samenwerken. De samenwerkende partners zijn er van overtuigd dat het deze kant op moet en hopen dat de verschillende regionale en landelijke overheden hier aan mee gaan doen. We gaan voor geborgde en gevalideerde resultaten en delen deze:

- met ketenpartijen, voor eerlijke beloning
- met de overheid, voor vertrouwen en ondersteuning
- met de maatschappij, voor waardering.

Voor ons is het Markemodel hét systeem dat we bij deze belonende doelsturing nodig hebben. Zowel voor dialoog, sturing als beloning. We ontwikkelen dit model door tot regionaal uitvoeringsinstrument dat onze doelen, partijen en middelen verbindt. Bottom-up werken kan niet zonder richting geven vanuit beleid. Goede afstemming en samenwerking is de sleutel.

Thema's

Vanuit het lange termijn perspectief stellen we thema's vast waar we nu aan gaan werken en experimenteren. Deze vertalen we in een uitvoeringsagenda die we elke 1 á 2 jaar zullen actualiseren. De thema's kunnen in de loop der jaren mee ontwikkelen.

Kringlooplandbouw is ons overkoepelende thema, werken in kringlopen is voor ons de basis. Hoe sluiten we onze kringlopen met aandacht voor mineralen, emissies, bodem en water? Dit past onder meer bij het centrale thema van VK Oost. We maken gebruik van hun kennis en aanpak en versterken deze samen. De thema's waarop we onze eerste uitvoeringsagenda baseren zijn als volgt:

1. Biodivers landschap

We willen toe naar meer biodiversiteit, een rijkere natuur en klimaatadaptatie. We experimenteren met diverse, klimaatbestendige teelten en breiden natuurinclusieve methoden verder uit, zoals akkerranden, agroforestry, kruidenrijk grasland en biodiverse groenbemesters. Daarbij ontwikkelen we passende verdienmodellen voor biodiverse landbouw. Biodiversiteit op boerenland is hét centrale thema van onze partner de VALA. We maken gebruik van hun kennis en aanpak en breiden deze samen uit.

2. Vruchtbare bodem

De bodem is de basis. Dat besef is bij velen doorgedrongen en wij blijven het verder uitdragen en in de praktijk brengen. Zo houden we meer water vast en verbetert het bodemleven en daarmee onder andere de opbrengst en kwaliteit van gewassen.

Dit gaat over op peil houden van de organische stof met behulp van grasland, mest, groenbemesters en reststromen als compost en maaisels. Over het sluiten van kringlopen en behouden van meststoffen. En over minder ploegen, minder chemische bestrijdingsmiddelen en lichter materieel om afbraak van organische stof, afname van bodemleven en verdichting te voorkomen.

We doen dit door met boeren ervaringen te verspreiden, nieuwe kennis op te doen en toe te passen in de praktijk. Dit vraagt durven, meten, kennis en inzicht opdoen, ervaringen delen. En maatwerk, want de variatie aan bodem en andere omstandigheden in de Achterhoek is groot.

3. Minder input en minder emissie

Op onze bedrijven willen we inputs en emissies beperken. We zetten in op meer eigen veevoer en optimaal gebruik van eigen mest, waardoor kunstmestgebruik sterk afneemt. We verlagen ons energiegebruik, verminderen uitspoeling van nutriënten en uitstoot van ammoniak. Zo draagt de landbouw bij aan schoon water en schone lucht. Ook dit gaan we samen uitproberen, meten en aantonen. En andere boeren weer uitnodigen om ook mee te doen.

4. Nieuwe vormen van ondernemen

Voedselproductie is de kern van het bestaan van boeren, daarmee verdienen zij de kost en dat moet zo blijven. We werken er aan om de verdienmodellen rond voedselproductie te versterken door nieuwe ketenafspraken, verwaarding, verwerking en eigen verkoop van voedsel, nieuwe teelten en lagere kosten. Daarnaast ontwikkelen we aanvullende inkomstenbronnen die gezamenlijk zorgen voor een economisch gezonde bedrijfsvoering. We werken aan vezelgewassen en neventakken buiten de landbouw. Ook brengen we samen met onze partners nieuwe beloningsvormen in de praktijk voor onze maatschappelijke diensten. Samenwerking en collectief optrekken is een belangrijke ontwikkeling, zichtbaar in nieuwe coöperatieve bedrijfs- en ketenconcepten.

5. Dierwaardig & plantaardig (en 'consument-vaardig')

Omdat we midden in de maatschappij staan, spelen we in op veranderende behoeften van de consument. Door dialoog en contact met consumenten begrijpen we steeds beter wat gevraagd wordt, zoals qua dierenwelzijn en minder vlees. Daarom experimenteren we onder meer met plantaardige producten en optimale huisvesting voor onze dieren. En organiseren we het goede gesprek met onze consumenten.

Thema's over onze aanpak

Dwars door de genoemde inhoudelijke thema's lopen essentiële onderwerpen voor een toekomstbestendige landbouw. Ook hier werken we aan in projecten en experimenten:

6. Technologie en digitalisering

AI, automatisering, digitalisering, de ontwikkelingen gaan heel hard en zullen onze landbouw ingrijpend veranderen. Dwars door alle inhoudelijke thema's werken we aan een optimale inzet passend bij onze doelen, bedrijven, streken. Hierbij zoeken we aansluiting bij de innovatieve maakindustrie in onze regio.

7. Samen doelen stellen, meten en borgen

Gezamenlijk en transparant formuleren we doelen en gaan we samen meten, aantonen en borgen. Dat vraagt een enorme ommekeer van werken, voor zowel boeren, overheden als veel overige betrokken organisaties. Agrarisch ondernemers aan het stuur zetten vraagt omdenken, verandering van gedrag en overtuigingen en daarmee een grote inzet van mensen, organisaties en systemen. Deze is overkoepelend en haakt in op alle inhoudelijke thema's. Deze systeemverandering is voor ons cruciaal, dus we zetten actief in op een aanpak en nemen actief deel in overige projecten, bijeenkomsten en bewegingen hierover.

8. Dialoog en maatschappelijke waardering

We nemen onze verantwoordelijkheid voor open dialoog met de samenleving. Waar vroeger bijna iedereen wel boeren kende, vaak zelfs binnen de familie, komen tegenwoordig steeds meer mensen op grotere afstand van een boerderij. Toch blijven we graag met hen in verbinding. Daarom vragen we onszelf bij elke ontwikkeling af: welke maatschappelijke meerwaarde leveren we? We zoeken actief het gesprek op.

9. Sociale innovatie

Sturing op gebiedsniveau vraagt een grote omslag in denken en samen organiseren. Wij zien dit als dé weg naar een succesvolle, innovatieve agrarische sector met een faciliterende overheid. In lijn met thema 7 onderstrepen we dat landbouwtransitie niet alleen een transitie is bij boeren, maar van het hele systeem. “Anders blijven we optimaliseren binnen het huidige systeem, en dat is geen oplossing. Als we iets hebben geleerd van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies, is het dat er fundamentele veranderingen nodig zijn. (Sok, WUR (2025).

Het hele systeem moet mee, maatschappelijke dialoog is daarbij onmisbaar. We experimenteren dus niet alleen op technologie en inhoud, maar ook op organisatorische en systeemvraagstukken. Dit werken we uit in onze uitvoeringsagenda en met partijen om ons heen.

6. Strategie

Onze strategie is gebaseerd op een aantal basisprincipes. Deze zullen we in de volgende fase vertalen naar een uitvoeringsagenda.

Basisprincipes van onze strategie

Onze aanpak is allereerst gebouwd op twee fundamenten van onze cultuur:

Naoberschap als verbindende kracht. Wij doet 't samen.

Samenwerken zit in ons bloed. Vanuit vertrouwen, gelijkwaardigheid en wederzijdse inzet lossen we dingen samen op. Boeren, ketenpartners, beleidsmakers, onderwijs en kennisinstellingen vormen een sterk regionaal innovatiesysteem. Met de maakindustrie en andere ketenpartijen ontwikkelen we nieuwe ideeën, oplossingen en verdienmodellen. Naoberschap is ons geheime wapen, het levert een ongelooflijk krachtige verbinding op. Wij doet 't samen.

Innovatiekracht met de boer als uitvinder en pionier

We vernieuwen continu, daar staan we om bekend. Vanuit deze innovatiekracht nemen we verantwoordelijkheid, samen met partners. Boeren staan aan het roer. Binnen duidelijke kaders voor natuur, milieu en landschap sturen zij op eigen doelen en die van overheid en maatschappij. Ze werken in netwerken, delen kennis, experimenteren en innoveren voortdurend. Innovatie zie je op elk erf: van data-gedreven beslissingen tot nieuwe teelten en energieopwekking. We houden korte lijnen met burgers en overheid, leren van ervaringen en vragen om de juiste randvoorwaarden. We testen, leren en sturen en bewijzen dat het werkt.

Overige principes

- Kringlooplandbouw als basisprincipe voor onze werkwijze, op onze bedrijven en in onze ketens. Dit is beschreven in Hoofdstuk 5.
- Belonende doelsturing als basisprincipe voor de sturing. Beloning voor bijdragen aan maatschappelijke doelen en versterking van de economie, omdat het ondernemers positief stimuleert.
- Verantwoordelijkheid nemen. We willen – samen met andere partijen – een beweging in gang zetten, stap-voor-stap in gepast tempo. Samen – en in dialoog met de samenleving – zullen de juiste stappen en routes ontstaan.
- Actiegerichte maatwerkaanpak, dat is wie wij zijn. De basis is bottom-up experimenteren, met ondernemers die willen. Maatwerk is nodig vanwege de grote variatie qua ondernemers, bedrijven, en deelgebieden.
- We kiezen ervoor de regie te houden. Nieuwe doelen of andere autonome (bedreigende) ontwikkelingen zijn voor ons een gegeven en zetten wij om naar kansen.
- Een systeem-aanpak is nodig. Het gaat om een combinatie van veranderingen, met name:
 - technologische innovatie
 - bedrijfskundige innovatie
 - sociale en organisatorische innovatie
 - opleiding en kennisdeling, vakmensen opleiden
 - gedragsverandering en cultuurverandering, bijvoorbeeld in organisaties
 - aanpassing beleid en wijze van besturen
- Dynamische, adaptieve en lerende aanpak is nodig, want we weten niet precies wat de toekomst brengt. Als samenwerkende partijen evalueren we gaandeweg en bewegen we mee.
- We bouwen graag voort op succesvolle elementen. Zo ook op het Markemodel. Deze zien wij als centraal uitvoeringsmodel; voor dialoog, transactie en sturing op bedrijfs- en regionaal niveau.

Kapstok als toetsingskader

We ontwikkelen de Achterhoek tot toonaangevende innovatieregio. Onze aanpak bestaat uit verschillende aspecten, die onderling met elkaar zijn verbonden. Dat brengen we in de praktijk door bij elk van onze keuzes, projecten en acties zoveel mogelijk recht te doen aan meerdere / alle aspecten en dat het met geen van de aspecten in tegenspraak is.

Zo zullen de gezamenlijke activiteiten stap voor stap leiden tot het realiseren van ons beschreven wendend perspectief.

Naar een Achterhoekse Marke

Ons wensbeeld voor nieuwe regionale horizontale sturing

Onze ambitie is om het bestaande Achterhoekse Markemodel te benutten als instrument voor de uitvoering van het Wenkend Perspectief.

Het Markemodel is een

- dialoogmodel, tussen boeren onderling, tussen partijen in de keten, tussen boer en overheid. Wat willen we, hoe gaat het, hoe kunnen we elkaar helpen?
- sturingsmodel, want we zien wat er gebeurt en sturen bij.
- transactiemodel, om te laten zien wat we bereiken en daarvoor te belonen. In financiële middelen, of in ondernemersruimte bijvoorbeeld.

En daarmee een centraal model voor de uitvoering en realisatie van doelen op gebiedsniveau. Het gaat om positief stimuleren. Het is geen afreken-model.

Hoe werkt het Markemodel?

Relevante Achterhoekse partijen zitten samen aan tafel en bepalen samen de doelen voor de Achterhoek als gebied. Voor sommige opgaven staan de doelen vast, die nemen we over. Voor andere opgaven is (nog) geen kwantitatief doel vastgelegd. Dan gaan we op zoek naar best beschikbare data. Samen met de boeren in onze raad verkennen we wat logische doelen en KPI's zouden kunnen zijn, waar ten eerste het gebied mee is geholpen, waar verstrekkers van beloning zoals Friesland Campina of Rabobank achter kunnen staan evenals de overheden waarmee we actief samenwerken zoals het Waterschap. Het is een sport om te komen tot afspraken en beloning.

Zelf sturen en bijsturen

Boeren en andere partijen gaan vervolgens aan de slag om die doelen te halen. Ze bepalen zelf hoe ze dat doen. Ze monitoren hoe het gaat en zijn transparant in de cijfers. Zij delen de tussentijdse resultaten en geven elkaar tips. Zij benutten data en elkaars kennis om verder te komen.

De monitoring levert veel data op. We bepalen zelf wat er met onze data gebeurt. We tonen deze transparant aan elkaar om van te leren, aan beloners om onze beloning te innen, aan wetgevers om aan te tonen dat het kan en hoe het kan. Samen met de boer zorgen we ervoor dat die doelen haalbaar worden en treffen we ondersteunende maatregelen.

Schakelen tussen bedrijf en gebied

We monitoren de resultaten op bedrijfsniveau en vertalen deze ook naar voortgang op gebiedsniveau. We willen samen het gebied verbeteren. Als dat goed gaat, dan kunnen we op onze bedrijven weer wat meer toestaan, als het nog niet goed gaat, dan onderzoeken we samen wat wij beter kunnen doen én ook wat andere factoren zijn of andere partijen kunnen bijdragen.

Uitwisseling

We werken met andere gebieden en partijen in Nederland samen om doelsturing verder te ontwikkelen. Om bijvoorbeeld tot goede generieke data te komen. En om ervaringen uit te wisselen over de do's en don'ts van belonende doelsturing.

7. Wat vragen wij aan anderen?

Wat vragen wij van onze partners?

Bent u ondernemer of ambtenaar, bestuurder, naaber, natuurorganisatie of consument? We hebben elkaar nodig.

Wat we vragen van overheden:

- Vertrouwen in wat wij kunnen en willen. We willen graag vanuit gelijkwaardigheid samen optrekken.
- Zekerheid op lange termijn, een langjarige beleidskoers.
- Ondersteunend beleid en regelgeving die regie bij regio en boeren laat.
- Budget voor beloning van bijdrage aan maatschappelijke doelen. Financiering voor geborgde beloning.
- Vrijheden in beleid en regelgeving voor experimenten gerelateerd aan maatschappelijke opgaven.
- Samen optrekken in benodigde systeemverandering.
- Met regionale overheden willen we graag samen optrekken in onze visie. We gaan graag in gesprek.

Wat vragen we van burgers en consumenten

- Boeren vertellen graag over hun bedrijfsvoering en de achterliggende motivatie en beweegredenen voor hun keuzes. We vinden het leuk dat onze naabers en andere consumenten ongeveer weten wat we doen, onze 'seizoenen' kennen. Ook als er eens wat tegenstaat; gewoon vragen stellen. Wij vinden interesse en nieuwsgierigheid van burgers en consumenten leuk en gaan graag in gesprek.
- Wij horen graag van consumenten wat zij willen en hoe we daarin samen kunnen optrekken.
- En natuurlijk vragen we burgers en consumenten om stil te staan bij de keuzes die je maakt. Je bent welkom als toerist in ons gebied, als consument van onze producten. Duurzame keuzes maken duurzame productie mogelijk.

Wat we vragen van overige partijen:

- Ketenpartijen in de Achterhoek, we nodigen jullie uit om met ons mee te denken en werken. We trekken graag samen op.
- Gedachtenwisseling met de regionale natuurorganisaties over onze gedachten over de toekomst en de weg daar naartoe. Waar kunnen we samen optrekken?
- Uitwisseling met andere regio's over de gedeelde vraagstukken, de doelsturing en andere onderwerpen.

We gaan graag met u in gesprek.

**“Optimaliseren binnen het huidige systeem, dat is geen oplossing.
Als we iets leren van de energietransitie, klimaatverandering en de afnemende biodiversiteit,
is het dat er fundamentele veranderingen nodig zijn.”**

8. Vervolgproces

We zien de onderstaande fasen voor ons.

Fase 1 - Overdracht

Het Wenkend Perspectief en voorliggend rapport worden door de Stichting Agrarisch Netwerk Achterhoek overgenomen voor verdere uitwerking. Zij nemen de regie over het vervolgproces. Dat vraagt een zorgvuldig proces, waarbij zij stap voor stap aan het gezamenlijke perspectief voor de toekomst blijven bouwen.

Fase 2a - Verrijking, verdieping en verbinding door dialoog

We gaan in gesprek over onze ideeën voor de toekomst. Allereerst met onze boeren en de regionale overheden. Vervolgens komen ook diverse andere partijen aan bod, zoals de ketenpartijen en natuurorganisaties. Door uitwisseling verrijken we elkaar en bouwen we mogelijk aan samenwerking. Het Wenkend Perspectief is niet in beton gegoten. Het is een groeidocument en ontwikkelt door.

“Als je samenwerking en draagvlak wilt is het Wenkend Perspectief niet iets dat je de wereld in gooit, maar iets dat groeit.”

Fase 2b - Fase van concretisering naar actiegerichte uitvoeringsagenda

We vertalen het Wenkend Perspectief naar een concrete uitvoeringsagenda met heldere ontwikkelthema's, projecten en activiteiten. Deze agenda wordt elke 1 á 2 jaar bijgesteld en groeit mee met de praktijk.

Fase 2c – Lancering

Op het moment dat we het Wenkend Perspectief verder hebben besproken en verrijkt, zullen we deze vormgeven voor brede lancering. Het plan hiervoor werken we nog uit.

Fase 3 - Uitvoering

Aandachtspunten voor uitvoering.

Samen monitoren en sturen in 2-jarige cyclus

- Uitvoeringsagenda per 2 jaar
- Gezamenlijke monitoring en plannen maken in cyclus: vraagstuk analyseren > plannen ontwikkelen > experimenteren > leren en evalueren > herijken en bijsturen

Toekomstbeeld: blijven praten en bijsturen

Het Wenkend Perspectief is niet statisch. Er is niet één stip op de horizon. Het is geen document dat eenmalig kan worden rondgezonden met de verwachting dat iedereen weet wat hem of haar te doen staat. Kortom, het advies is om er over in gesprek te blijven. Want:

- nog lang niet alle onderwerpen zijn besproken, de opgaven zijn divers, de gespreksonderwerpen ook.
- er bestaan veel verschillende ideeën over de toekomst en de weg er naartoe. Het is goed te blijven uitwisselen, zodat de gezamenlijke richting zich steeds verder uitkristalliseert.
- alleen door het gesprek blijven ambities levend en actueel
- visualiseren van een visie (ook door erover te spreken, beelden uit te wisselen etc) zorgt ervoor dat deze visie duidelijker wordt, makkelijker te begrijpen is en beter onthouden wordt. Het maakt de visie concreet en tastbaar, wat leidt tot meer inspiratie, creatie en verandering. Visualisatie helpt ook bij het identificeren van kansen en het vergroten van de betrokkenheid bij de visie
- doordat het levend wordt gehouden, gaan ondernemers – maar ook overheden en andere betrokkenen – kansen herkennen die op hun pad komen om vernieuwingen te realiseren.

Bijlage 1 – Bronnen

- Achterhoek Monitor 2024-2025 [LINK](#)
- Berkhout et al, WUR Agrimatie & CBS (2023): Staat van landbouw, natuur en voedsel, editie 2023 [LINK](#)
- CBS: diverse cijfers
- Fontein, WUR (2013): Kracht van de Achterhoek, de waarde van voedselketens voor de regio, Alterra rapport 2449
- Gielen, Countus (2024): Bewerkingskosten in een kleinschalig landschap.
- Raaijmakers et al, WUR (2023): Agrifoodmonitor 2023 [LINK](#)
- RIVM (2023): Nitraatrapportage 2022
- Sok, WUR (2025): Boeren zitten vast in het systeem. Het is aan ons als maatschappij om keuzes te maken. [LINK](#)
- ThinkEast.nl (2025): Oost-Nederland erkend als Europese Regional Innovation Valley. [LINK](#)
- WUR (2023 en 2024): Agrifoodmonitor

Bijlage 2 – Beeldverslag van proces

Werkssessie 9 januari 2025

Werkssessie 31 maart 2025

Werkssessie 26 juni 2025

Bijlage 3 – Concretisering van doelen

Met het wenkend perspectief in handen zullen fasen volgen van concretisering en werkelijke doelsturing. In de fasen zijn kwantitatieve doelen nodig op zowel gebiedsniveau als bedrijfsniveau. Zonder heldere probleemanalyse kun je geen scherpe doelen stellen. Op sommige genoemde doelgebieden ontbreken die heldere probleemanalyses nog. Factfinding en (maatschappelijke) dialoog zijn hier de grote uitdaging. In deze bijlage geven we een eerste overzicht over beschikbare doelen en nog te stellen doelen.

Probleemanalyse en doeldefinities

Ontbrekende probleemanalyses scherp krijgen zou een uitwerking kunnen van het Wenkend Perspectief. Dat moet samen met andere partners in de regio, voor een gedragen en gezamenlijke aanpak voor doelsturing.

Hoe staat de Achterhoek ervoor op de genoemde doelthema's? En wat zijn, daarop gebaseerd, onze concrete doelen? Ondernemers en beleidsmakers hebben behoefte aan concretisering van doelen én de vertaling ervan naar hun invloedssfeer. Waar gaan we heen en wat is mijn rol, verantwoordelijkheid en mijn handelingsperspectief? Bij uitwerking hiervan gaan we ongetwijfeld zien dat geformuleerde doelen gaan conflicteren. Dat levert belangrijke informatie op! Als we weten waar de conflicten zitten, weten we ook wat onze innovatieopgaven zijn.

Concretisering doelen

In onderstaande tabel hebben we een eerste vertaling gemaakt van de benoemde opgaven (Hoofdstuk 5) naar mogelijke KPI's, eenheden en streefwaarden.

Bij geen enkele van de doelen zijn de kwantitatieve streefwaarden vastgesteld, zo bleek. Dus, voor elk van de onderwerpen is nodig om nog kwantitatieve doelen vast te stellen, voor zowel het gebied als voor individuele ondernemers.

In het kader van de pilot Markemodel is daar inmiddels een begin mee gemaakt. Voor de fysieke doelen is met een groot aantal regionale partijen (zoals waterschap, provincie, Rabobank, boeren) een proces gevolgd van factfinding en onderlinge dialoog. Dit heeft voor een groot aantal doelen geleid tot kwantitatieve streefwaarden voor de Achterhoek. Hierover zijn met de deelnemers aan het Markemodel afspraken gemaakt. Deze zouden dus voor de uitwerking van het Wenkend Perspectief kunnen worden overgenomen of als uitgangspunt worden genomen.

Voor de economische doelen en sociale doelen is nog meer werk aan de winkel. Daarvoor doen we in onderstaande tabel voorstellen voor KPI's en eenheden. Er leven ook eerste ideeën voor mogelijke streefwaarden, maar hiermee staan we aan de start van een proces. Dit vraagt een zorgvuldige gezamenlijk proces.

FYSIEK* Wet- en regelgeving / beleidsthema	KPI	Eenheid	Mogelijke streefwaarde
Water			
EU N03-richtlijn / 50 mg N03/l grondwater	Stikstofbodemoverschot	Kg N per ha	75
EU Kaderrichtlijn Water / goede ecologische kwaliteit oppervlaktewater	Fosfaatbodemoverschot	Kg P205/ha	-10
Bestrijdingsmiddelenge bruik	Milieubelastingspunten	Aantal punten op de milieumeetlat	75
Waterkwantiteit	<i>In ontwikkeling</i>		
Lucht			

Klimaatdoelstellingen	Emissie broeikasgassen	Gr CO2-eq/kgFPCM (melkveehouderij!)	750
Klimaat	Duurzame energieproductie (zon/wind/biogas)	Zelfvoorzieningsgraad energie (%)	100
Stikstofbeleid	Emissie ammoniak	Kg NH3/ha	45
Land / Bodem			
Natuur en landschap	Groenblauwe dooradering	Percentage oppervlak	10
Natuur en Landschap	Deelname ANLB	% boeren	80
Natuur en landschap	Bedrijfsnatuurplan	% bedrijven	80
Biodiversiteit	Gewasdiversificatie	Aantal gewassen	n.t.b.
Biodiversiteit	Biodivers areaal	Percentage oppervlak	5
Eiwittransitie (minder soja-import)	Eiwit van eigen land	Percentage van totaal gebruik	65
Bodemvruchtbaarheid	chemische, fysische en biologische bodemvruchtbaarheid	Varieert per kenmerk (ontbreekt nog voor bodemleven)	Consolidatie of progressie
Dier			
'Voorgenomen invulling regelgeving dierwaardige veehouderij' (nota LVVN)	Uiteenlopend per diercategorie, wijken weinig af van 'goede landbouwpraktijk'	divers	n.t.b.
Weidegang	% bedrijven met weidegang melkkoeien	minimaal 120 dagen	80
ECONOMIE Wet- en regelgeving / beleidsthema	KPI	Eenheid	Mogelijke streefwaarde
Economisch vitale landbouwbedrijven	Rendement eigen vermogen	%	n.t.b.
Economisch vitale landbouwbedrijven	Arbeidsvergoeding	€/arbeidsuur	n.t.b.
Nieuwe verdienmodellen	Inkomen primaire agrosector uit dienstverlening (natuur, milieu, recreatie, horeca, zorg etc.)	% omzet	n.t.b.
Sterk agro-foodcluster	Werkgelegenheid	% van totaal Achterhoek	n.t.b.
Sterk agro-foodcluster	Bijdrage bruto economisch product Achterhoek	% van totaal Achterhoek	n.t.b.
Voedselkwaliteit	Deelname plus-concepten	% van de bedrijven	n.t.b.
Voedselkwaliteit	Waardeketens nieuwe voedselconcepten	Aandeel omzet agro-Achterhoek	n.t.b.
SOCIAAL Wet- en regelgeving / beleidsthema	KPI	Eenheid	Mogelijke streefwaarde
Maatschappelijke /Sociale verbinding	Waardering agrosector	% positief	n.t.b.
Leefbaarheid landelijk gebied	Werkgelegenheid, economie, milieu, landschapskwaliteit	Zie onder de betreffende thema's	n.t.b.
Ruimte om te ondernemen	Doelsturing via Markemodel	% deelnemende boeren	n.t.b.
Toekomstperspectief	Animo bedrijfsovername	% bedrijven met opvolger	n.t.b.
Gezondheid en Welzijn	??	??	n.t.b.
Cultuur en identiteit	??	??	n.t.b.

*De streefwaarden bij Fysiek zijn zoals afgesproken in de pilot Markemodel